Baština Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

Političko-pravni i zakonski položaj Grada Sarajeva u sistemu lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini: mogućnosti reforme nadležnosti i teritorijalne organizacije: Grad Sarajevo_reforma nadležnosti i teritorijalne organizacije

Pejanović, Mirko

2022-11-28

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

https://bastina.anubih.ba/items/07f0122d-6c91-49ca-a5aa-099af00c1f3e

Preuzeto s Baštine Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

https://bastina.anubih.ba/

DOI: 10.5644/PI2022.204.16

PROF. DR. TARIK KUPUSOVIĆ[1]: RATNI GRADONAČELNIK SARAJEVA (1994–1996): ESEJ O SARAJEVU U VREMENU OPSADE

Uvod

Građani Sarajeva su kroz historiju prošli svašta, sve što se može proći u 560 godina. Većina nas živo pamti prve višestranačke izbore nakon doba socijalizma, koji se održavaju po tadašnjim socijalističkim republikama, u Bosni i Hercegovini 18. 11. 1990.

Već tokom ljeta 1991. nezavisnost proglašavaju Hrvatska, Slovenija i Makedonija. Briselskom Deklaracijom o Jugoslaviji od 17. 12. 1991, na temelju preporuka međunarodne Arbitražne (Badinterove) komisije, konstatovana je disolucija SFRJ i tadašnje republike su pozvane da se izjasne o nezavisnosti. Bosnu i Hercegovinu su zemlje tadašnje EZ i SAD zvanično priznale 6. i 7. 4. 1992, nakon proglašenja rezultata referenduma o nezavisnosti održanog 29. 2. i 1. 3. 1992. Na referendumsko pitanje *Jeste li za suverenu i nezavisnu Bosnu i Hercegovinu, državu ravnopravnih građana, naroda BiH – Muslimana, Srba, Hrvata i pripadnika drugih naroda koji u njoj žive?* odgovorilo je 63,7% glasača, od kojih 99,7% za i 0,3% protiv. Referendum su pretežno bojkotovali Srbi, na poziv tada vladajuće stranke SDS. Osim bosanskih Muslimana, "za" su drugi dan referenduma masovno glasali i bosanski Hrvati. Njih je preko crkve tako uputio predsjednik Tuđman, prema kasnijem svjedočenju Stjepana Mesića, koji je tada bio, ako ne najbliži, onda svakako najviše pozicionirani Tuđmanov saradnik (živ bio, i Hrvatskoj i nama u BiH). Uglavnom, on ga je uvjerio da bi bojkotovanjem bh. referenduma tako bio dat legitimitet podjeli Hrvatske, gdje je već na 1/3 njene teritorije bila uspostavljena Republika Srpska Krajina, koja je uključivala i istočnu Slavoniju.

Prijedlog HDZ-a BiH formulisan u Livnu 9. 2. 1992. za referendumsko pitanje bio je: *Jeste li za suverenu i nezavisnu Bosnu i Hercegovinu, državnu zajednicu konstitutivnih i suverenih naroda, hrvatskog, muslimanskog i*

[1] Predsjednik Skupštine grada (gradonačelnik) 1994–96. tarik.kupusovic@heis.ba

srpskog, u njihovim nacionalnim područjima (kantonima)? Iako ovakvo pitanje nije nikada razmatrano u Skupštini BiH, bilo je kao koncept prihvaćeno od strane međunarodne zajednice i kasnije je nuđeno u raznim planovima i prijedlozima, provučeno kroz Vašingtonski i Dejtonski mirovni sporazum, te se kao osnova funkcionisanja BiH postavlja kao vrhovni princip sve do današnjih dana! To je u stvari zakočilo BiH, učinilo je nefunkcionalnom i omogućilo epidemiju nacionalizama.

Etno-religijska raznolikost, izmiješanost i balansiranost dio su načina života, političkog i kulturnog identiteta Bosne i Hercegovine. Kao takva bi se morala realizirati i u realnom političkom procesu, a ne u stalnom nametanju etnopolitičkih koncepata nad građanskim slobodama i pravima pojedinca. Građanska i sekularna Bosna je jedini izlaz iz krize. Bosna, prije svega Bosanaca kao građana, prirodna je pravno-politička forma organizovanja za eurointegracije i građansko demokratsko društvo, u kojem institucije funkcionišu, korupcija, naročito sistemska (endemska) je praktično iskorijenjena i na djelu je vladavina prava.

Bosna kroz vijekove

Prema čuvenim historičarima, Sarajlijama Alojzu Bencu (1914–1992), Đuri Basleru (1917–1990) te Zagrepčanki Nadi Klaić (1920–1988), Rimljani su osvajajući teritoriju kasnije bosanske države u I vijeku naše ere započeli proces koji je Bosnu doslovno pretvorio u zasebnu multietničku, multivjersku i multikulturnu zemlju. Bosna je od VI vijeka prolazila kroz proces slavenizacije, pa se počev od X vijeka nadalje ona ne razlikuje mnogo od susjednih slavenskih zemalja kakve su bile Hrvatska, Srbija ili Duklja (današnja Crna Gora). U njoj se govori slavenskim jezikom, piše se slavenskim pismom, lična imena su slavenska itd. Već tada se Bosna navodi kao zasebna geopolitička cjelina, a njeni stanovnici kao zaseban narod, na koji je snažno uticao raskol hrišćanske crkve na zapadnu i istočnu u XI vijeku. Linija, ili pojas razdvajanja dvije crkve protezao se preko teritorije Bosne. Istočno od pojasa su bili pravoslavci, žitelji susjedne Srbije, zapadno katolici, stanovnici susjedne Hrvatske i sjeverno Mađarske. U Bosni su tada iznikli bosanski krstjani, jedini među brojnim sličnim heretičkim pokretima u srednjovjekovnoj Evropi koji su uspjeli formirati i sačuvati posebnu autohtonu Crkvu, čija su vjerovanja bila drukčija od tadašnje katoličke i pravoslavne crkve. Crkva bosanska je u periodu od XII vijeka pa do osmanskih osvajanja imala značajan uticaj na politički, društveni, vjerski i diplomatski život srednjovjekovne bosanske

države, koja se ponekad širila, ali češće suprotstavljala nadiranjima sa svih strana. Stećak je uobičajeni naziv za kameni nadgrobni spomenik iz tog doba na širem području Bosne i Hercegovine. Očuvano je skoro 70.000 stećaka, ispod kojih su se pokopavali pripadnici sve tri tadašnje konfesije u BiH: Crkve bosanske, rimokatoličke i pravoslavne.

Pošto je Bosna bila na krajnjoj periferiji Rimskog carstva, i nakon crkvenog raskola sačuvala je svoje starosjedilačko stanovništvo u etničkoj kompaktnosti i kompleksnosti. Tome je najviše doprinijela geografska izoliranost zemlje i njene prirodne granice, koje zaokružuju definiran prostor smješten između tri velike rijeke Save, Drine i Une, te Jadranskog mora. Unutar tih granica se dakle već u doba antike i srednjeg vijeka formirala kulturna i etnička, a zatim i politička izdvojena kompaktna bosanska zajednica, sa svim svojim specifičnostima.

Povelja Kulina bana Dubrovčanima iz 1189. godine, u kojoj im se garantuje sloboda trgovine po Bosni, pisana je dvojezično, starobosanskim, ćiriličnim pismom i latinicom. Dokument pokazuje da je Bosna već uređena zemlja, koja ima svoju vlast, vladara, časnike i prijestolje. Najznačajniji vladar srednjevjekovne Bosne je Tvrtko I, posljednji ban od 1353. do 1377, a zatim, nakon krunisanja, prvi bosanski kralj, od 1377. do 1391. godine. Za vrijeme Tvrtkove vladavine ostvarena je politička stabilnost te najveći napredak države.

Međutim, sredinom XV stoljeća dolazi do prodora Osmanlija, tada superiorne civilizacije i carstva, te pada bosanskog kraljevstva. Već započeti proces mirne, prvenstveno ekonomske i ideološke islamizacije domaćeg stanovništva, nastavlja se i postepeno traje sve do kraja XVII stoljeća, kada završava.

Istovremeno, i katolici i pravoslavci u Bosni opstaju, samo se neki katolici iseljavaju na zapad. Ahdnama (Povelja) koju je sultan Mehmed II Fatih izdao bosanskim franjevcima 28. 8. 1463. godine, odmah nakon osvajanja Bosne, dokument je kojim bosanskim katolicima garantuje ličnu i imovinsku sigurnost, kao i slobodu vjerskog djelovanja. S druge strane, Osmanlije i onda domaći muslimani – begovi, sami masovno naseljavaju pravoslavni živalj iz Srbije i Bugarske kao kmetove – zemljoradnike i vrtlare. Bosanski krstjani su padom Bosne naglo nestali, najvjerovatnije su svi prihvatili islam.

Poslije Francuske revolucije 1789, koja je temeljno promijenila tok moderne historije izazivajući globalni pad apsolutističkih monarhija, koje su zamijenjene republikama i liberalnim demokratijama, širom Evrope dolazi i do masovnih nacionalnih pokreta. To se odrazilo i na Osmansko carstvo, te ujedno poslužilo da se i bosanski pravoslavci i bosanski katolici nazovu i krajem XIX vijeka zaista postanu bosanskim Srbima i bosanskim Hrvatima, sve

do današnjih dana. Danas i jedni i drugi, osim Bosne i Hercegovine, izgleda znatnim dijelom smatraju da imaju još po jednu, često nazivanu i "matičnu" domovinu, Srbiju, odnosno Hrvatsku. Problem su kao i uvijek granice među njima, koje ni užasnim ratom 1992–1995. nisu uspješno iscrtane, nego ipak samo označene kao unutrašnje, međuentitetske i međukantonalne administrativne linije.

Sarajevo kroz vijekove

Iako su naseobine na području današnjeg Sarajeva postojale još od kamenog doba, Rimske imperije i srednjeg vijeka, Sarajevo kao grad se počelo razvijati tek u doba osmanskog osvajanja regiona. Vakufnama (zaklada, fondacija) Isabega Ishakovića iz 1462, dakle godinu prije konačnog pada Kraljevine Bosne pod Osmanlije, smatra se godinom osnivanja Sarajeva. Pod vodstvom ljudi poput njegovog najvećeg vakifa (zakladnika) Gazi Husrev-bega, Sarajevo je raslo velikom brzinom, postavši ubrzo najveći i najvažniji osmanski grad na Balkanu, poslije Istanbula. Međutim, 1699. godine Eugen Savojski je iznenadnim i brzim prodorom u Bosnu uspio opustošiti i zapaliti Sarajevo, od čega se grad praktično nije oporavio do dolaska Austro-Ugarske imperije, 1878. godine. U Sarajevo su tada iz svih dijelova Monarhije počeli dolaziti arhitekti i drugi inženjeri, tehničari, činovnici i poduzetnici, koji su od njega napravili mješavinu orijentalnog i modernog, zapadnoevropskog grada.

S izgrađenom urbanom, saobraćajnom, ekonomskom i obrazovnom infrastrukturom, Sarajevo je tokom četiri decenije austrougarske uprave postalo moderan gradski centar. U tom vremenu je uspostavljena i razvijena uprava, koja je uz privatne poduzetnike i razne dobrotvorne organizacije bila nosilac preobražaja grada i razvoja. Ta uprava je postala model za razvoj lokalnih uprava i u drugim gradskim središtima Bosne i Hercegovine. Izgradnjom Vijećnice, kao simbola opstojnosti grada Sarajeva, Austro-Ugarska je potvrdila svoju namjeru da razvija lokalnu upravu i samoupravu, kao oblik evropske emancipacije Bosne. U vremenu Kraljevine Jugoslavije (1918–1941), Bosna i Hercegovina je bila na periferiji interesa srpske i hrvatske političke elite. Podvrgnuta podjelama između srpskih i hrvatskih nacionalista, BiH je zaostajala u razvoju, pa je i grad Sarajevo u vremenu između dva svjetska rata egzistirao bez ikakvog razvoja i nove izgradnje.

Nakon Drugog svjetskog rata, uz obnovljenu Republiku BiH u okviru socijalističke Jugoslavije i izraženu autonomiju Grada Sarajeva, dolazi do uzleta u njegovom urbanom i ekonomskom razvoju. Uz komunalnu infrastrukturu,

grade se nova stambena naselja, unapređuje obrazovanje, zdravstvena zaštita, kultura i fizička kultura. Od početka 60-ih godina, Grad Sarajevo dalje jača svoju gradsku samoupravu i autonomiju i u odnosu na opštine u svom sastavu i u odnosu na više organe vlasti. Vrhunac svog razvoja Sarajevo je dostiglo u vrijeme priprema i održavanja XIV zimskih olimpijskih igara, 1984. godine. U to vrijeme, samo nekoliko godina nakon Titove smrti, već dolazi do previranja, demokratskih, ali i izrazito nacionalističkih promjena u tadašnjoj SFRJ.

U Sarajevu su od samog početka živjeli ljudi raznih religija: katolici, pravoslavci, muslimani, a nešto kasnije i Jevreji. Tako je pod Osmanlijama samo nastavljena tradicija zajedničkog života građana Bosne i Hercegovine, bez obzira na tri, odnosno četiri religije.

Kada je građena Begova džamija, dovršena 1530, istovremeno je izgrađena i Stara pravoslavna crkva, samo par stotina metara od nje. Zavjetna crkva s kasnije izgrađenim Franjevačkim samostanom svetog Ante nalazi se samo s druge strane Miljacke, u četvrti Latinluk, koja se danas naziva Bistrik. Jevreji su u Bosnu i Sarajevo počeli dolaziti već sredinom XV vijeka, nakon progona iz Španije, da bi već 1581. bio izgrađen Stari jevrejski hram ili Sinagoga, opet svega par stotina metara od Begove džamije. Danas je tu Muzej Jevreja Bosne i Hercegovine.

U Sarajevu nikada nije bilo ekskluzivnih stambenih ili poslovnih četvrti za bilo koju etno-religijsku zajednicu, kao što je to bio, a i danas je slučaj praktično svugdje, i na istoku, npr. Jeruzalem, i na zapadu, npr. Brisel ili Njujork, gdje se drugi ili drugačiji uglavnom samo toleriše, ili trpi, koegzistira se s njim. U Sarajevu su ljudi oduvijek živjeli skupa, bavili se zanatstvom, privređivali i trgovali kao prostorno izmiješane vjerske i etničke zajednice. Mješovitih, međuetničkih i međureligijskih brakova, uključujući ateiste, u bivšoj Jugoslaviji, daleko najviše je bilo u BiH, posebno u Sarajevu, po nekima čak i 30%. Važna je bila ljubav i ko je kakav čovjek, a ne vjera, etnicitet ili bilo šta drugo. Dakle, ljudi raznovrsnog porijekla, sinergijski su u BiH, i posebno Sarajevu, uvijek bili više od prostog zbira dijelova.

Izbori 1990. u BiH i Sarajevu i predratni period

Opće napomene

Posljednji kongres Saveza komunista Jugoslavije održan je u Beogradu 20–22. januara 1990. Poslije oštrih verbalnih sukoba, slovenska delegacija napustila je Kongres. Slijedile su ih delegacije hrvatskih, pa onda i makedonskih i

bosanskohercegovačkih komunista. Taj događaj označio je raspad i kraj vladavine SKJ i jedan je od ključnih u raspadu SFRJ.

Politički pluralizam u Bosni i Hercegovini usko je povezan i s događanjima na međunarodnoj sceni, padom Berlinskog zida 9. 11. 1989, zatim višegodišnjim procesima reformiranja SSSR-a, koji su doveli do njegovog raspada 1991, te eskalacijom unutrašnje krize u Jugoslaviji. Najprije je 26. 5. 1990. osnovana SDA, zatim 12. 7. SDS i 18. 8. HDZ BiH. Na izborima 18. 11. 1990. pobijedile su ove tri etničke stranke, sa ukupno 84,2% zastupničkih mjesta u Skupštini BiH. Iako su se programski i politički međusobno razlikovale, osnovni razlog koji ih je povezivao u koaliciju i u početku stvarao prividnu idilu harmonije, bio je antikomunizam, odnosno zajednička želja za krajem dotadašnje socijalističke vlasti u BiH.

Međutim, već na prvim sjednicama Skupštine BiH, poslanici iz stranaka SDA, SDS i HDZ sukobili su se zbog jezika, pisma, pa čak i sadržaja Svečane izjave. Srpski poslanici tražili su radne materijale na ćirilici, hrvatski na hrvatskom jeziku, a muslimanski na latinici "s poštovanjem bosanskohercegovačke specifičnosti". Prilikom usaglašavanja Svečane izjave, srpski zastupnici htjeli su naglasiti državnost Jugoslavije i vezanost BiH za nju. Hrvatski zastupnici su bili protiv toga, dok su se muslimanski zastupnici izjašnjavali za Jugoslaviju u kojoj bi Bosna i Hercegovina imala isti status kao i Srbija i Hrvatska.

Nismo znali, nismo vjerovali, ali to je već vodilo ratu.

U nastavku će se pisati u prvom licu, jer ću prvi put iznositi i neka lična svjedočenja iz tog perioda, sa povremenim "fugama".

Društveno-politički rad

Nikada nisam bio u Savezu komunista, ali sam uvijek bio društveno aktivan – više puta predsjednik razreda u školi i Zajednici učenika škole, potpredsjednik Fakultetskog odbora Saveza studenata, u doba intenzivnih reformi visokog školstva u BiH, 1972–1974, zatim kao mladi asistent bio sam član Savjeta Univerziteta u Sarajevu, 1986–1990. itd.

Pristupio sam stranci SDA kasnog ljeta 1990, kada sam vidio kako se oblikuju etničke stranke, te da u SDA ne ulaze oni najbolji i najsposobniji iz muslimanskog bosanskog korpusa, nego najviše ljudi neostvarenih političkih i drugih ambicija. Našao sam se na 1. mjestu stranačke liste za Skupštinu Grada Sarajeva, iz izborne jedinice Stari Grad, koja je na izborima osvojila 60% glasova. U Skupštini Grada izabran sam za predsjednika Kluba SDA,

koja je od 120 odbornika imala 42. Za predsjednika Skupštine grada, znači gradonačelnika, tada je izabran Muhamed Kreševljaković, koji je bio na listi s Opštine Centar, inače sin čuvenog historičara Hamdije Kreševljakovića. Bio je vrlo šarmantan, produhovljen, strpljiv i u stvari jako dobar gradonačelnik, samo u lošim vremenima. Možda se u nekim situacijama nije najbolje snalazio, ali je to premošćavao osmijehom i šalom. Za dogradonačelnika je izabran Anto Zelić, HDZ, te za predsjednika Izvršnog odbora Grada čovjek iz SDS-a Maksim Stanišić. Jedino je on tada bio već iskusan kadar javne uprave, bivši komunista, dok su svi ostali bili tek početnici. Vjerovatno je zato odmah kao šeficu kabineta dobio kćerku Radovana Karadžića, da ne bi šta zastranio.

Kao predsjednik Kluba SDA, postao sam i član Gradskog odbora SDA Sarajevo, čiji je prvi predsjednik bio Haris Silajdžić, do njegovog izbora za ministra vanjskih poslova BiH. Između većinski dosta antikomunističkih i često šerijatsko-vjerskih pogleda sa pozicija nekog panislamizma, ja sam bio građanski, liberalno-demokratski orijentisan. To sam bio i ranije, u socijalističkom samoupravnom sistemu, te uvijek tako, i to vrlo često, diskutovao. Svi u Odboru, a velikom većinom i u Skupštini Grada, bili su bez ikakvog političkog iskustva i bez političkog šlifa, ali ipak sa velikom željom da svojim djelovanjem doprinesemo napretku Sarajeva. Tako je barem neko vrijeme izgledalo, sve stranke su funkcionisale skladno, dok se koncepcijske razlike sa jugoslavenskog i republičkog nivoa nisu djelimično, najviše kada je u pitanju SDS, prelile i na naše funkcionisanje.

Sjećam se da smo svi predsjednici klubova, na čelu sa gradonačelnikom, u jesen 1991. kao delegacija išli u posjetu Opštini Pale, jer se pojavio problem s urbanističkim planom novog naselja u Mokrom. Lokalni predsjednik odbora SDS-a nam je objasnio da je to "srpski etnički prostor", da bi se u naselju vjerovatno naselili "muslimani, naročito Sandžaklije", te tako promijenili etničku sliku područja, a oni to ne žele. Mi smo svi ostali zbunjeni i zapanjeni, uključujući i predsjednika kluba SDS-a u Skupštini Grada Božu Poparu, koji je pokušao razuvjeriti u takvim pogledima svog stranačkog kolegu s Pala, ali bez uspjeha. Čak je i predsjednik Opštine Pale, također iz SDS-a, inače moj fakultetski kolega, bio osupnut tako tvrdim i eksplicitnim, nacionalističkim stavom svog lokalnog stranačkog predsjednika, pa nam je obećao da će oni to još vidjeti. Naravno, do te gradske investicije nije nikada došlo, osim što su na predviđenom prostoru poslije rata nikle kuće za iseljene sarajevske Srbe.

Ima još jedan kuriozitet vezan za Božu Poparu. Svi mi, predsjednici klubova političkih stranaka u Skupštini Grada, uključujući i Božu Poparu, na inicijativu Ibrahima Spahića, predsjednika Centra za mir, potpisali smo 18.

aprila 1992. "Izjavu za mir i nedjeljivost Sarajeva", koja je zadobila veliku medijsku pažnju. Sutradan je Radovan Karadžić, naravno, smijenio Božu Poparu! On je, jadan, ostao još neko vrijeme u gradu, a onda, kao stariji i bolestan čovjek, izmješten u nekom humanitarnom konvoju.

Spomenuti Centar za mir je tih dana inače bio osobito aktivan okupljajući sarajevske intelektualce i umjetnike, javne i kulturne radnike, radi zajedničkog duhovnog otpora i širenja istine o Sarajevu i BiH. Već 10. aprila 1992, Ibrahim Spahić je skupio na dogovor sve ranije gradonačelnike Sarajeva, koji su bili i ostali cijelo vrijeme rata u gradu, i to Daneta Olbinu, Lazu Materića, Vasu Radića, Džemala Muminagića, Dragutina Kosovca, Daneta Maljkovića, Salku Selimovića i Juraja Martinovića. Potpisan je "Apel ranijih gradonačelnika za mir". Kasnije su im se pridružili tada odsutni Uglješa Uzelac i Kemal Hanjalić, kao i ja, kada sam postao raniji gradonačelnik. Bez iluzija da mogu neposredno uticati na osnovne tokove zbivanja, ali s osjećanjem da nemaju pravo na šutnju i pasivnost, raniji gradonačelnici su se tada kao Klub obraćali našoj i svjetskoj javnosti, tijelima UN-a i funkcionerima internacionalne zajednice, diplomatskim predstavnicima, skupovima državnika Evrope i svijeta. Bili su i učesnici u nastanku i nosioci aktivnosti na promociji i organizaciji potpisivanja "Deklaracije o slobodnom i jedinstvenom Sarajevu", napisane na inicijativu Kruga 99 i njegovog tadašnjeg sekretara Adila Kulenovića. Deklaraciju je potpisalo 185 hiljada građana opkoljenog Sarajeva i milion građana iz 56 zemalja svijeta. Poslanici Evropskog parlamenta Aleksandar Langer i Hoze Maria Mendiluce predložili su, pa je Evropski parlament 22. 4. 1995. proglasio svojom tu deklaraciju, stajući na stranu građana Sarajeva u odbrani principa i vrijednosti demokratije, pravde i života u građanskom društvu.

Imaju i dvije zgodne situacije s tim tadašnjim, spomenutim predsjednikom Opštine Pale. Nudio mi je da kupim jedan plac na lijepom mjestu, na početku puta s Pala prema Jahorini, da napravim kuću i tu živim. Porodično smo tu ideju ozbiljno razmatrali, jer smo stanovali na Dobrinji u malom stanu, a jutarnja saobraćajna gužva, dok se razvezu supruga na posao i djeca u školski produženi boravak, odnosno vrtić, bila je jako stresna. To je trajalo najmanje 45 minuta. S Pala bi nam po kilometrima bilo isto, ali bismo dolazili za 20–25 minuta, po tada novom magistralnom putu, vozeći stalno 60 km/h, bez ikakve gužve! Naravno, od toga nije bilo ništa, ali su djeca čak i zime 1991/92. učila skijati na Jahorini. Zato sam ih praktično odmah nakon rata, u novembru 1997, kada iz Sarajeva još niko nije išao na Jahorinu, pristao odvesti gore, da se podsjete ranog djetinjstva i naprave par skijaških spustova. Nijedna žica tada još nije radila, pa sam ih ja gore, do ruina planinarskog doma "*Šator*"

(što je i danas), vozio džipom, a oni se spuštali skijama do Poljica. Okolo je bilo svega stotinjak ljudi, koji su se uglavnom šetkali i sunčali, a ja sam nabio kapu i velike sunčane naočale, da me ne bi ko prepoznao. Međutim, taj moj kolega od prije rata me je prepoznao sa 100 metara *i počeo da viče, da me doziva*: "Taaaarik, Taarik". Tako su svi okolo saznali da je među njima neki "musliman", ali osim okretanja glave, da me pogledaju, niko nije reagovao. Tako smo se taj moj kolega i ja susreli i 1997. i lijepo popričali.

Još bih dodao da sam ja samo jedno mjesec dana ranije već bio na Jahorini, čak noćio u hotelu Bistrica. Naime, prvi sastanak međuentitetskog Koordinacionog odbora za okoliš, koji ima 8 članova i čiji sam bio kopredsjednik, skupa sa Borom Jakšićem iz Banja Luke, održan je u septembru 1997. u Sent Andreji kod Budimpešte. Tu je bilo sjedište Regionalnog centra za okoliš (REC-a), koji nam je u početku pomagao u radu. Drugi sastanak i dvodnevni seminar o rješavanju okolišnih problema u zemljama u tranziciji bio je na Jahorini, u hotelu Bistrica, gdje smo iz Sarajeva došli u organizaciji OHR-a i par oklopnjaka s vojnicima tadašnjeg SFOR-a, jer je situacija bila još rovita. Iz hotela su prije koju sedmicu bila iselila ministarstva Vlade Republike Srpske, koja su do tada tu funkcionisala i onda se premještala u Banja Luku. Svojim očima sam na recepciji vidio obavještenje osoblju Vlade da im se usluge hrane, pića i noćenja u hotelu od tog datuma naplaćuju, jer te troškove Vlada RS više neće plaćati.

Ima još jedna dogodovština s tog boravka u Bistrici. Jedan od članova Odbora, inače sekretar tadašnjeg federalnog Ministarstva prostornog uređenja i okoliša, Mehmed Cero, bio je na putu negdje vani, pa je došao tek drugi dan na sastanak. On je inače iz Konjica, a Sarajevo i okolinu je samo površno poznavao. Na Jahorinu je do hotela došao direktno s puta svojim autom. Nakon pozdrava, zamolio me je da mu pomognem telefonirati supruzi, da joj se javi da je sretno stigao i da je dobro (mobitele još nismo imali). Ja sam ga poveo do recepcije, tu se gospođi plati 10 DM i ona nazove broj, pa spoji u govornicu na zidu pored, kao na pošti u stara vremena. Kad je obavio razgovor, pita me on što to ovako ide i skupo je? Kažem mu da telefonska veza s Jahorine za Sarajevo ide preko Beograda, da je to međunarodni razgovor. A onda on još u čudu pita: "Pa ovo ovdje je znači Republika Srpska?" Dakle, nije ni znao da je Jahorina u RS-u i da je prešao međuentitetsku liniju, jer tada još nije bilo natpisa "Dobro došli u Republiku Srpsku"!

Uglavnom, rad prve višestranačke Skupštine Grada odvijao se prilično normalno, sve do prvih barikada u gradu, neposredno nakon referenduma 1. 3. 1992. Na sastancima Kluba odbornika prije svake sjednice Skupštine

Grada, razmatrali smo materijale i o njima slobodno diskutovali, nakon uvoda nadležnog člana ili zamjenika člana Izvršnog odbora Grada, koji je bio iz SDA. Dogovarali smo se ko će šta diskutovati, da li da svi glasamo isto, ili svako po svom mišljenju, bez jedinstvenog stava. Smatrao sam da je to najbolje, pa neka prevlada većina. I gradonačelnik Krešević i dogradonačelnik Anto Zelić su izvrsno sarađivali, što se s Antom nastavilo i kasnije, u mom mandatu. Jednom prilikom, Zelić mi je ispričao da je za mnoge događaje na koje je bio pozivan gradonačelnik, on njemu prosljeđivao pozive, da recimo na otvaranje nekog kulturnog događaja, ili neku ceremoniju ode dogradonačelnik. Jednom mu je tako proslijedio i poziv za neko okupljanje SDA, pa kad je Anto vidio o čemu se radi, vratio mu je i rekao da ga tu ne može zamijeniti, jer je on HDZ! A Kreševljaković očito nije to ni vidio, jer je inače u takvim "detaljima" bio malo površan.

Rat u Sarajevu 1992–1994.

Funkcionisanje grada u prvoj polovici rata

U drugoj polovici 1991, dok je rat u Hrvatskoj već bjesnio bitkama za Vukovar i Dubrovnik, te 5. 10. 1991. sravnjeno mjesto Ravno u BiH, vladala je napeta atmosfera i međusobni sukobi vladajućih stranaka SDA, SDS i HDZ oko budućnosti BiH. Već u Karađorđevu 25. 3. 1991, predsjednici Milošević i Tuđman su dogovorili podjelu Bosne i tzv. "humana preseljenja", u stvari "etnička čišćenja" iz mjesta gdje se etnički sastav stanovništva nije uklapao u dogovorene granice. Stjepan Mesić je organizovao taj sastanak, kako je izjavio "da bi se izbjegao rat", ali mu nije prisustvovao, jer su Tuđman i Milošević htjeli dogovarati "u četiri oka". Jednom poslije, svjedočio je: "Ne znam šta su Tuđman i Milošević razgovarali, ali znam šta su pjevali ... 'Nema te više Alija', aludirajući na nestanak Bosne"! Ipak, svi u gradu smo, sve do prvih granata i snajpera na grad, mislili da rata u BiH neće biti. U Sarajevu je početkom 1992. bilo sasvim mirno, čak je tu 2. 1. 1992. potpisano i primirje u Hrvatskoj, koje je praktično trajalo sve do kraja 1994. Za referendum o nezavisnosti BiH 29. 2. i 1. 3. u Sarajevu je bilo čak veoma svečarski; koliko smo bili naivni, od vrha do dna onih koji su glasali!

A onda su ujutro na značajnijim raskrsnicama osvanule prve barikade. Izgledale su dosta amaterski, malo bodljikave žice isprepleteno oko drvenih koza, ili neke krntije od auta, ali su dežurali neki maskirani i naoružani ljudi. Gradski saobraćaj je stao, ali se taksijem oko podne već moglo do barikade,

pa pješke okolo i onda drugim taksijem dalje. Sve je izgledalo nekako neozbiljno. Ja sam tako došao s Dobrinje do Skupštine Grada, gdje se već bila okupila grupa zabrinutih funkcionera. Kreševljaković je uzeo moj dolazak i dolazak predsjednika Izvršnog odbora grada sa Vrela Bosne, gdje je stanovao, kao primjer da ništa nije ozbiljno, te da će se smiriti. I zaista, cijeli mart se na sve strane u gradu govorilo i demonstriralo protiv rata i za mir i zajednički život svih u BiH.

Međutim, pripreme za rat na svim stranama, posebno u JNA i SDS-u, bile su u punom jeku, ali mi to nismo shvatali, nismo htjeli vjerovati. JNA je ubrzano postajala "Vojska bosanskih Srba". U toj vojsci nisu promijenjeni ni organizaciona struktura, ni komanda, ni uniforma, osim što je crvena petokraka zamijenjena srpskim grbom. Vojska je zvanično 22. 5. 1992. naslijedila infrastrukturu, oružje i opremu bivše JNA te oružje Teritorijalne odbrane, ranije oduzeto od općinskih štabova u BiH. Dakle, sve se složilo da se Bosna i Hercegovina podijeli između Srbije i Hrvatske, da nestane, a da se eventualno napravi neka mala "Muslimanija".

Ali, Sarajevo, kao i sva veća mjesta u BiH, nisu tako jednostavna. Svugdje su građani raznih etno-konfesionalnih pripadnosti ili porijekla živjeli zajednički, izmiješano. Samo su većina sela jednokonfesionalna, ali i tu je na velikoj većini teritorije BiH jedno selo muslimansko, nekoliko kilometara od njega pravoslavno, a malo dalje katoličko. Dakle, ljudi u jednom selu nisu izmiješani, ali su sela izmiješana. Po grobljima se vidi da je to tako već nekoliko stotina godina. Zašto i kako je do toga došlo, ja ne znam, ali to je Bosna i Hercegovina.

U martu 1992. je održana redovna Skupština grada i bili su prisutni skoro svi odbornici. Neki iz SDA su pitali one iz SDS-a o barikadama, a oni su odgovorili da su mnogi od njih bili na barikadama, jer je to Stranka od njih tražila, ali da su bile i barikade Patriotske lige, odnosno SDA (što je u stvari tačno, bile su i kontrabarikade). Uglavnom, sljedeća zakazana, svečana sjednica za 6. april 1992. nije se mogla održati, jer su bile nove, sada malo ozbiljnije barikade, a počelo je i sporadično pucanje, pa i granatiranje. JNA je zauzela aerodrom, posljednji voz je napustio Sarajevo i počela je blokada. Kreševljaković je pričao da je otišao na Jevrejsko groblje, da vidi o čemu se radi, ko to puca na grad. Već su mu bili dodijelili dva korpulentna tjelohranitelja, koji su ga gore pratili. Dođu na groblje, kad "tres", u blizini eksplodira granata, a oba tjelohranitelja bace se na gradonačelnika pa na zemlju, zapravo šljunak koji je bio dolje. Skoro nisam od njih mogao disati, kaže poslije Kreševljaković, a i

onaj "šodor" ispod bode. Jedva im kažem: "Silazite, boni, s mene, od granate jal poginut, jal ne poginut, al od vas ću sigurno zaginut."

Već 2. maja je pravo puklo, napad na grad se rasplamsavao. Tek negdje u julu, pošto se Skupština nije mogla sastati, oformljeno je Predsjedništvo grada, sastavljeno po analogiji s propisima od prije rata, iz socijalističkog, jednopartijskog sistema, jer ništa nije bilo regulisano. U Predsjedništvu su bili gradonačelnik i dogradonačelnik, predsjednici klubova odbornika svih stranaka, nas 6, bez SDS-a, te gradski šefovi civilne zaštite, policije i Teritorijalne odbrane, kasnije I korpusa Armije BiH, ukupno 11. Neko je pitao Kreševljakovića o ratnim planovima funkcionisanja gradske vlasti, a on je tvrdio da su u sefu, koji se ne može otvoriti, jer je ključ i šifru odnio sekretar za odbranu, koji je bio iz SDS-a. Kasnije je užem krugu ispričao da su sef, naravno, otvorili, ali da je po Planu u slučaju rata, gradska vlast trebala preseliti na Pale i dio u kulu Zlatište, s koje je tada pucano na Sarajevo.

Nakon početnog nesnalaženja, Predsjedništvo grada, koje je radilo u funkciji Skupštine, ipak je profunkcionisalo, ali Izvršni odbor grada veoma slabo, ili nikako, što je bila odgovornost Predsjedništva, ali najprije gradonačelnika. Zato je Predsjedništvo Republike BiH uvelo Povjereništvo grada, na čelu sa Sabahudinom Seleskovićem, sposobnim i iskusnim menadžerom iz Hidrogradnje. On je okupio niz ljudi od akcije, pa je nakon prvog šoka od svega, već nakon 3–4 mjeseca od početka opsade i granatiranja, to povjereništvo operativno organizovalo i vodilo sve gradske poslove u novim, ratnim uslovima. Nakon ponovnog uspostavljanja Izvršnog odbora grada na čelu s Mustafom Pamukom iz SDA, početkom 1993, Povjereništvo je ukinuto.

O svim događanjima i stanju u gradu tokom 1992–1994. kasnije sam, početkom jula 1996, svjedočio na Internacionalnom kaznenom tribunalu za bivšu Jugoslaviju u Hagu. Bilo je to suđenje Karadžiću i Mladiću, u odsustvu, na kojem sam bio prvi svjedok. Tužilaštvo mi je postavilo 89 pitanja, a prikazano je i mnogo pisanih i videodokumenata. Na kraju ovog višednevnog svjedočenja, dok se i Sud u Hagu "uhodavao", na pitanje predsjednika Suda imam li još nešto reći, odgovorio sam: "Činjenice o Sarajevu su manje-više svakome poznate. Želim naglasiti da nadu u mir i pravdu, u principe civilizacije, nikada nismo izgubili. Ovaj sud je, po shvatanju Sarajlija, osnovan upravo da odbrani principe savremene civilizacije od ratnih zločinaca. Zato je na vama, poštovane sudije, ogromna historijska odgovornost. Da li će preovladati barbarski principi, ili su internacionalne organizacije u stanju kazniti ratne zločince? Hvala." Kasnije sam svjedočio i na suđenjima generalu Stanislavu Galiću, komandantu Sarajevsko-romanijskog korpusa Vojske Republike Srpske,

optuženom za kampanju terora protiv Sarajlija, te Slobodanu Miloševiću, optuženom između ostalog i za zločine tokom opsade Sarajeva.

Poslije masakra na Markalama, 5. 2. 1994, NATO je postavio ultimatum da se sva artiljerija oko Sarajeva povuče i da prestane snajperisanje grada, što se ubrzo, pa narednih nekoliko mjeseci, stvarno i desilo. Pod pokroviteljstvom Amerike, postignut je Vašingtonski sporazum o uspostavljanju Federacije BiH, tako da je u Sarajevu izgledalo da se bliži kraj opsade i rata.

Sazvana je i Skupština grada za april, prva od izbijanja rata, na kojoj se birao novi gradonačelnik, jer je Kreševljaković već otišao za konzula BiH u Milano.

Izbor za gradonačelnika

Prvim zasjedanjem Skupštine Grada Sarajeva u ratu, 13. 4. 1994, predsjedavao je dogradonačelnik Anto Zelić. Ja sam kandidovan ispred Gradskog odbora SDA, a HDZ Sarajeva me podržao. Međutim, dan-dva pred zasjedanje, ispričao je poslije Zelić, on dobiva još jednu zatvorenu kovertu od SDP-a, glavne opozicione stranke u gradu, s natpisom "Prijedlog za gradonačelnika". Mislio je kakve li će sada komplikacije nastati, jer bez SDS-a, koji je tada bio zabranjen, SDA i HDZ u Gradu nisu imali većinu, nego tačno pola glasova. Otvori on kovertu i pročita da su se predstavnici svih opozicionih stranaka sastali i za gradonačelnika predlažu Tarika Kupusovića! Kaže Anto, baš mi je laknulo. Tako sam izabran jednoglasno.

Par dana nakon izbora, otišao sam kod predsjednika Predsjedništva RBiH Alije Izetbegovića, te odmah poslije i kod predsjednika Vlade RBiH Harisa Silajdžića. Obojici sam rekao da sam, kao što znaju, izabran za gradonačelnika Sarajeva, na što su mi obojica, odvojeno, rekla da nisu imali udjela u tome, ali da im je drago i da mi žele uspjeh u radu. I zaista, po mom znanju, nisu imali nikakvog udjela. Ja sam od njih tražio "3P", što je značilo "Pristup", tj. susret što prije, kada tražim, "Protokol" primjeren gradonačelniku glavnog grada države i "Poslovi grada gradu". Iako su odgovori bili pozitivni, prvog su se zaista držali, drugog samo djelimično, a trećeg skoro nikako, čak i u onome što je bilo direktno do njih, pa sam ih povremeno morao podsjećati. Svako od ministara i drugih republičkih funkcionera htio je "vježbati vlast" u opkoljenom i blokiranom Sarajevu, jer mu je to bilo najlakše!

Rad gradonačelnika 1994–1996.

Funkcionisanje grada u drugoj polovici rata, 1994–1996.

Zasjedanja Skupštine grada su u nastavku, naredne dvije godine, bila redovna, jednom mjesečno. Na čelo Izvršnog odbora izabran je Ševkija Okerić, veoma sposoban, dinamičan, istrajan i nekonfliktan čovjek, s kojim sam odlično sarađivao. Ševkija je okupio također sve stručne i vrijedne gradske sekretare, tako da se Izvršni odbor grada, uz Skupštinu, veoma uspješno hvatao ukoštac sa svim gradskim problemima i nedaćama, jer se opsada odužila još skoro dvije godine, a granatiranje po gradu ponovo aktivirano već od septembra 1994.

U grad je već u junu došao Bil Iglton, specijalni koordinator UN-a za obnovu Sarajeva, inače veoma iskusni američki diplomata, koji je prije BiH šest godina bio ispred UN-a zadužen za palestinske izbjegličke kampove. Osnovao je svoj Ured, a i mi odgovarajuću Direkciju za obnovu i rekonstrukciju grada, na čijem čelu su bili Mehmed Drino, direktor Hidrogradnje, i Bakir Izetbegović, direktor Zavoda za izgradnju grada. Upravni odbor Direkcije ispred grada, uz mene su činili dogradonačelnik Zelić i predsjednik Izvršnog odbora Okerić, dok su ispred Vlade RBiH bili imenovani ministri Hasan Muratović i Munever Imamović.

Direkcija i Ured su odlično sarađivali i radili na rješavanju svih aktuelnih gradskih problema u uslovima opsade, te iznalaženju alternativnih rješenja vezanih za vodu, struju, smeće, plin, pijace, groblja, civilnu zaštitu od snajpera, fizičke i telefonske komunikacije itd. Para od raznih donatora usmjerenih preko Igltonovog ureda je bilo dosta, teško mu ih je bilo potrošiti, naravno tako da sve bude po procedurama UN. S naše strane je također bila veoma dobra organizovanost, kao i želja svih stručnjaka u gradu raznih specijalnosti da rade na obnovi grada. Podaci i projekti još od predolimpijskog pa do predratnih vremena su sačuvani u Zavodu za izgradnju i Zavodu za planiranje razvoja grada, kao i u mnogobrojnim javnim preduzećima. Radilo se, ali su granate još padale, nekad više, nekad manje, vodile su se borbe i mirovni pregovori, maltene naizmjenično, ponekad i paralelno.

U nekoliko mjeseci prije rata, Sarajevo je napustilo sigurno par desetina hiljada njegovih građana, sluteći šta će se desiti. Tokom rata i opsade, još je više desetina hiljada ljudi, čak i preko 100.000, postepeno napuštalo grad, bilo kroz neko vrijeme tajni tunel ispod aerodromske piste, bilo preko same piste, pod kontrolom UNPROFOR-a, u intervalima primirja, ili u humanitarnim konvojima, ili avionima UNPROFOR-a. Međutim, ljudi su se i vraćali, a znatan broj, sigurno više desetina hiljada, došli su u Sarajevo kao protjerani

i izbjeglice, pretežno iz istočne Bosne, Mostara i drugih ratom ugroženih dijelova BiH i Sandžaka. I pored svega, grad je čuvao i sačuvao svoju dušu, svoj dominantno gradski karakter, multietničnost i multikulturalnost. Kako republička i gradska vlast, tako i sve predratne Sarajlije, pažljivo su pazili da se ni u teškim ratnim vremenima ne pokvare tekovine viševjekovnog zajedništva života u gradu. To je jednostavno neuništivi duh Sarajeva, uprkos svim izazovima i kušnjama.

Jednom prilikom, u proljeće 1995, posjetio sam u Beču Bogdana Bogdanovića, čuvenog gradonačelnika Beograda, 1982–1986. i proslavljenog umjetnika i neimara, između ostalog i spomeničkog kompleksa Partizanskog groblja u Mostaru. U Beč je izbjegao iz Beograda početkom rata, zbog sukoba sa Slobodanom Miloševićem i sve izraženijih prijetnji miloševićevaca i četnika. Ponio sam mu na poklon, za uspomenu, VBR sarajevske Drine, što je u stvari bilo 40 cigareta upakovanih okruglo u malo deblji list papira iz nekog rječnika, jer Fabrika duhana Sarajevo tada više nije imala materijala cigarete pakovati u standardne kutije. Objasnio sam mu da su cigarete često sredstvo plaćanja u gradu, jer su ih dobivali i nepušači, kao dio plate. Uz ostalo, pitao me je i o atmosferi u gradu, pa sam mu rekao da svaki dan imamo veoma posjećena razna kulturna dešavanja, u Kamernom teatru, "Đuri Đakoviću" i drugim mjestima. Na sve strane su tragovi granata i snajpera, a počesto i zapuca, dosta je ruševina, hrane je nedovoljno, sva stakla su polomljena i na prozore postavljene folije; struju i vodu smo u stanju građanima isporučivati po nekoliko sati svaki drugi ili treći dan... Ali, rekao sam mu da i ljudi, osim u baštama, uzgajaju povrće i u parkovima i na balkonima, u saksijama, te da često čak i u kadama u kupatilu drže kokoši. Drvoredi i drveće u parkovima su odavno posječeni za ogrev, pa tu raste samo trava. Čak u parku kod II gimnazije pasu krave, jer su u gradu veoma važne, a i neki drugi ljudi su u velikom broju došli u grad. On me je utješio – i u Beograd su iza onog rata došli mnogi ljudi sa sela i iz drugih krajeva tadašnje države, čak se pretežno govorila ijekavica. Međutim, tokom nekoliko godina, veliki grad to apsorbuje i asimilira te ponovo postaje ono što je bio, čak još "gradskiji" i ljepši, ne samo veći. Kako je bio optimista, ali bio je potpuno u pravu!

Aktivnosti gradonačelnika

Gradonačelnik Sarajeva je još od 1978. pokrivao 10 općina, ukupno 2.100 km^2. Tokom opsade, ta površina se efektivno redukovala na manje od pola, ali stvarno samo na urbani dio Sarajeva, unutar obruča opsade. Praktične

dužnosti gradonačelnika tokom rata su se znatno razlikovale od ranijih. Osim pripremanja, vođenja i potpisivanja odluka Skupštine grada, opće kontrole i koordinacije funkcionisanja 11 javnih gradskih preduzeća, koordinacije rada općina u sastavu grada, gradonačelnik predstavlja grad i promoviše internacionalnu međugradsku saradnju. Veći dio vremena mog rada u ratu bio je posvećen iznalaženju alternativa za esencijalne usluge građanima, kao što je vodosnabdijevanje, električna energija, grijanje, pijace, upravljanje otpadom, groblja, te civilna zaštita, naročito od snajpera i granata.

Pokušavalo se preživjeti. Taktika snaga koje su opkolile grad nije bila toliko da ubije što je moguće više građana, jer su tu bile prisutne mnoge ambasade, međunarodne organizacije i vojnici UNPROFOR-a. Cilj je bio izmučiti i udaviti grad, ubiti svaku nadu za gradski život u normalnim uvjetima. Mi smo savjetovali mnoge internacionalne humanitarne organizacije prisutne u gradu o urgentnim prioritetima, gdje one mogu pomoći građanima, što su one uglavnom i činile.

Moj posao je također bio da predstavljam grad, da se povezujemo s evropskim i drugim gradovima u cilju mobiliziranja javnog mnijenja o situaciji u Sarajevu i Bosni i Hercegovini te humanitarne i druge pomoći i saradnje. Sarajevo je bilo sretno da je pobratimstvo ili posebno prijateljstvo već imalo sa 28 gradova iz cijelog svijeta, kao rezultat svoje otvorenosti i aktivizma njegovih prethodnih čuvenih gradonačelnika, kao Emerika Bluma, Uglješe Uzelca, Ante Sučića, Kemala Hanjalića, Salke Selimovića i drugih. Uspjeh postignut saradnjom za vrijeme rata i neposredno poslije, bio je izvrstan. Sarajevo je uživalo reputaciju svjetskog kulturnog multietničkog centra, u kojem se brane savremene vrijednosti civilizacije od barbarizma, terorizma i fašizma.

Tako sam uspješno nastavio, ili uspostavio novu saradnju sa nizom velikih i značajnih gradova, kao što su Barcelona, Madrid, Valencia i Sabadel iz Španije, Rim, Venecija, Firenca, Bolonja, Torino, Ravena, Palermo, Taormina, Prato, Rimini, kao i niz manjih gradova iz Italije, zatim Amsterdam, Roterdam, Delft i Hag iz Nizozemske, Beč, Insbruk, Salcburg i Grac iz Austrije, Brisel, Antverp, Huj i Verden iz Belgije, te Pariz, Strazbur, Tuluz, Brest, Kaen i Grenobl iz Francuske. Iz našeg regiona, tu su Zagreb, Dubrovnik, Rijeka, Split, Ljubljana i Budimpešta, te s drugih kontinenata Sidnej, Teheran, Kuala Lumpur, Toronto, Montreal, Ankara, Bursa i Salt Lejk Siti. Postojale su i bliske veze sa Berlinom, Atinom, Štokholmom, Oslom, Londonom, Pragom, Kopenhagenom, Tiranom, Varšavom, Gdanjskom, kao i mnogim drugim gradovima, uključujući i one s kojima je saradnja postojala i prije rata.

Mnogi gradonačelnici s delegacijama, ili njihovi predstavnici, njih preko 200, prisustvovali su obilježavanju 1.000 dana otpora opsadi Sarajeva, 28. i 29. januara 1995. godine. Ovu konferenciju smo organizirali uz pomoć Ambasade BiH u Hrvatskoj i UNPROFOR-a, zbog prevoza njihovim avionima iz Zagreba. Mnogi gosti su ipak došli automobilom preko Igmana, pa kroz tunel, i onda smo ih mi prebacivali do hotela Holidej In. Uz Kabinet gradonačelnika, koji je tada imao 19 izvrsnih ljudi, te skoro sve institucije grada, u osmišljavanju i vođenju Konferencije posebno su mi pomogli umjetnik Haris Pašović, arhitekta Nedžad Kurto i zamjenik ministra vanjskih poslova RBiH Hasan Dervišbegović. U podrumu Skenderije smo, uz prijem, organizovali i mini izložbu sredstava za preživljavanje u Sarajevu, kao i malu ekskurziju kroz znamenitosti grada. Obraćanja mnogih gradonačelnika su bila veoma dirljiva, a razgovori s domaćim ljudima, Sarajlijama različitih profesija i dužnosti u ratu, kao i utisci koje su ponijeli iz grada pod opsadom, sigurno su značajno doprinijeli širenju istine o Sarajevu, kako u prošlosti i tada u ratu, tako i za budućnost napaćenog grada i cijele BiH.

Sredinom 1995, rodila se ideja nekoliko uglednih i uticajnih gradonačelnika da se u Sarajevu uspostavi Sjedište Ujedinjenih nacija za pitanja gradova, lokalne uprave i samouprave, slično kao što, osim u Njujorku, postoje sjedišta UN u Beču, Ženevi i Najrobiju. Upravo se tada radilo na izradi svjetske Povelje o lokalnoj samoupravi, u okviru "Habitat agende" partnerstva UN-a, država, gradova, njihovih asocijacija i drugih sudionika, kao unapređenju i proširenju tada već postojeće Evropske povelje o lokalnoj samoupravi. Pošto je UN u Sarajevu koristila Studentski dom i zgradu Pošte u Nedžarićima, ideja je bila da se sav taj prostor do Doma penzionera, uključujući i njega, iskoristi za izgradnju objekata tog novog sjedišta UN-a. Ja sam to svesrdno podržavao, jer bi to Sarajevu i Bosni i Hercegovini bilo izvrsno svjetsko priznanje te bi grad trajno učinilo jednom od zaista svjetskih metropola. Ostalo je, naravno, samo na ideji, jer je Grad Sarajevo ubrzo ukinut.

Dejton i implementacija u Sarajevu

Ostavka gradonačelnika

Na samom početku rata, u junu 1992, tadašnji ministar u Vladi RBiH Munir Jahić, kojeg sam odranije dobro poznavao, u povjerenju mi je rekao: "Nemoj se iznenaditi ako sutra ispred Predsjedništva osvanu američki padobranci", aludirajući na vojnu intervenciju kojom će se završiti agresija na međunarodno

priznatu i u UN primljenu Republiku Bosnu i Hercegovinu. Još je dodao da mu je to u povjerenju rekao tadašnji ministar odbrane RBiH Jerko Doko, da bi odagnao svaku moju sumnju u tako nešto. Kako smo vjerovali u čuda, bili tako naivni? A jedan moj poznanik koji je radio u Štabu Teritorijalne odbrane na Ciglanama, nakon par dana mi je rekao da unproforci smješteni u istoj zgradi postavljaju vreće pijeska u prozore i ispred zgrade – znači rat se neće završiti prije zime, a mi smo tada mislili da ćemo se makar u septembru stići još okupati na moru. Kada ih je o tome pitao, rekli su mu da će rat trajati najmanje 3–4 godine, ali mi to tada, naivci, nismo ni pretpostavljali.

Sredinom augusta 1995. posjetio me je general Gobijar, komandant UNPROFOR-a za regiju Sarajevo, s kojim smo i inače održavali redovne kontakte. Najavio je za koji dan ozbiljnu i masovnu vojnu akciju NATO avijacije na Karadžićeve snage bosanskih Srba, te da grad pripremimo za to, jer se može očekivati njihovo pojačano granatiranje. Nakon tri dana, ponovo dolazi i kaže mi da je sve odgođeno za tri dana, ali da isto važi. Međutim, ništa se nije desilo, a on kroz pet dana opet dolazi i kaže "sutra". Pošto opet nije bilo ništa, već sam pomislio da je to ista priča kao ona ministra Jahića sa početka rata. Nakon drugog masakra na Markalama, 28. 8. 1995, idući dan je u moj kabinet ponovo došao general Gobijar, da mi saopšti da će konačno sutradan, 30. 8. u zoru, započeti NATO akcija na položaje bosanskih Srba. Preporučio je da objavimo da će pijace biti zatvorene, da otkažemo sva okupljanja te upozorimo građane da što manje izlaze vani, jer se mogla očekivati odmazda. Ovaj put je, na kraju, tako i bilo. NATO poduhvat pod vođstvom Amerike je politički i vojno pripreman već par sedmica poslije Srebrenice, pa je ovaj novi sarajevski masakr bio samo konačni povod. Operacija "Namjerna sila" trajala je sve do 20. 9. i u njoj su uništeni Karadžićevi i Mladićevi materijalni i logistički vojni potencijali. Tako su "strane u sukobu", kako su se diplomate izražavale, približno vojno izjednačene i ozbiljni mirovni pregovori su mogli stvarno početi. Tako je, kako se danas kaže, "rat zamrznut", a napravljen je Dejton.

Dejtonski sporazum slijedio je nakon Vašingtonskog sporazuma iz 1994. godine, koji je stvorio federaciju 10 kantona, ili federaciju Bošnjaka i Hrvata. To se prelilo u Dejtonski sporazum, koji je stvorio današnju čudnu konstrukciju Bosne i Hercegovine. Neki iz tzv. Međunarodne zajednice su, kako je prema pouzdanim svjedočenjima kasnije ispričao glavni pregovarač Ričard Holbruk, smatrali da će se kroz jedno 10 godina Bosna mirno raspasti, da će se dakle mirno razići ta tri ratoborna plemena, te da se tako stvarno završi taj "vjerski rat" do tada tri zaraćene zajednice. Druga opcija, koju je snažno "gurala" Amerika, EU i pojedinačno mnoge značajne države, bila je da Bosna i

Hercegovina postane građanska, multietnička i multikulturalna, funkcionalna pravna država, na ozbiljnom i brzom putu ka članstvu u Evropskoj uniji. To je rađeno politički, bilateralno i kroz OHR, finansijski, kroz niz proevropskih projekata, te na razne druge načine. Bosanac je trebala biti građanska odrednica za sve stanovnike u zemlji, Srbe, Muslimane (Bošnjake), Hrvate i sve ostale. Kao što znamo, ni jedno ni drugo se još nije desilo, i ne zna se šta će se i kada će se desiti.

"Do vraga sa vašim DC (Distrikt Sarajevo, po ugledu da Distrikt Kolumbija u Americi) modelom: to je prekomplikovano, neće uspjeti. Ja ću riješiti Sarajevo ... Kažem vam, Izetbegović je zaradio Sarajevo, ne napuštajući ga. On je tvrd tip. To je njegovo", prema višestrukim svjedočenjima rekao je Milošević Holbruku u Dejtonu, pred samu moguću propast pregovora. Kasnije je Holbruk svjedočio: "Tako je dobijeno Sarajevo. Jedan Izetbegovićev (i Silajdžićev) veliki cilj bio je postignut. Nakon ovog, Milošević je prihvatio i arbitražu za Brčko, te je sporazum zgotovljen." Dakle, Miloševićevo "davanje" Sarajeva Izetbegoviću je presudilo.

Ja za ovo tada naravno nisam znao, nego sam se tvrdoglavo nastavio boriti da Sarajevo ostane buduća Bosna u malom, da bude tačka "kristalizacije" i za postratnu Bosnu kao građansku, sekularnu i multietničku državu, kao što je to bila i u viševjekovnoj prošlosti, i kao što je Sarajevo opstalo i u uslovima surove opsade, prepoznato kao takvo od više desetina značajnih gradova s kojima je sarađivalo. Kantoni su konstruisani po čisto etno-religijskom ključu, pet sa bošnjačko-muslimanskom većinom, tri sa hrvatsko-katoličkom i dva mješovita, sa oko 50:50%. Zato sam ja morao otići, podnijeti ostavku, jer se u to nisam uklapao, a Grad Sarajevo morao je biti ukinut. Etnički koncept Dejtona je tada preovladao.

"Ovo nije pravedan mir, ali je pravedniji od nastavka rata. U ovakvoj situaciji i ovakvom svijetu, bolji mir i nije mogao biti postignut", kazao je Alija Izetbegović nakon ceremonije potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma, 14. decembra 1995. godine u Jelisejskoj palati u Parizu. Bio je potpuno u pravu.

Svi su tada mislili da je Sarajevo u Dejtonu dobilo. Svi iz provincije su zavidjeli Sarajevu te najavljivali svoj dolazak u sarajevska predgrađa, koja napuštaju Srbi. Tako se Sarajevo u prvim mjesecima mira transformisalo u pretežno jednoetnički kanton, konstituisan 12. 3. 1996, kada sam i ja podnio ostavku, jer je tada Grad ukinut.

U vrijeme ovih previranja, u odbranu opstojnosti Sarajeva kao grada, Ivo Komšić je izjavio: "Ovaj grad je cijeli rat ustvari branio Bosnu, jer ljudi ovdje

zajedno mogu dijeliti sve", a biskup Pero Sudar: "Bosna je zemlja susreta koji obogaćuje, Sarajevo je njen glavni grad." Fra Petar Anđelović je rekao: "Ako bi se osjetilo da većinski narod hoće svu vlast u Sarajevu ili u BiH, ne bi valjalo", a Franjo Topić: "Sarajevo ne bi bilo to što jest, ni ovdje ni u svijetu, da nije ostalo Hrvata i nešto Srba. Svako loše rješenje za Sarajevo je početak nove nesreće."

Bilo je kako je bilo, šta bi bilo da nije bilo, ili šta bi bilo da je bilo nešto drugačije, na ta pitanja je u historiji potpuno besmisleno odgovarati. Prošlosti se ponekad naravno moramo prisjetiti, ali danas moramo raditi za budućnost.

Grad nakon 1996.

Prvi izbori poslije Dejtona za cijelu Bosnu i Hercegovinu održani su u septembru 1996. Pobijedile su etnički orijentirane stranke i u tročlano nacionalno Predsjedništvo izabrani etnički lideri. Ti lideri upravljaju zemljom posljednjih 26 godina kao trofeudalnom tvorevinom, uz veliki uticaj i pomoć susjednih Hrvatske i Srbije svojim sunarodnjacima, odnosno sestrinskim strankama. Druge neetnički orijentisane stranke, čak dok su u širokoj koaliciji bile i neko vrijeme na vlasti, nisu uspjele, ili nisu imale političke hrabrosti i mudrosti, promijeniti "recept". Korupcija, strast za vlašću i stranački nepotizam i njih izgleda izjeda.

Protokol o organizacionoj strukturi Grada Sarajeva dugo je u organizaciji OHR-a pregovaran i usaglašavan, da bi bio potpisan 25. 10. 1996. Njegova djelimična implementacija je trajala još duže, jer je novoformirano Gradsko vijeće izabralo novog gradonačelnika Rasima Gaćanovića tek 8. 1. 1998. Dakle, skoro dvije godine Grad nije postojao, a i kada je ponovo uspostavljen, to je bilo samo fiktivno; obično zavaravanje, kao da postoji, a stvarno, praktično ne postoji. Gradonačelnik ili gradonačelnica, bez obzira koliko bila kompetentna i sposobna, može samo davati lijepe izjave, obavljati neke ceremonijalne i simbolične aktivnosti, ali konkretno ne može ništa uraditi. U stanju je izvesti samo neke manje projekte, kao što je na primjer obnova spomenika na groblju "Umirući lav", izgradnja Olimpijskog bazena na Otoci, skupa s Kantonom, ili rehabilitacija Trebevićke žičare, kao 100% donacije, puštene u rad nakon 26 godina.

Kada su u pitanju međunarodni projekti vezani za Sarajevo, Svjetska Banka, institucije Evropske unije, USAID i druge organizacije, kao i pojedinačno gradovi, komuniciraju pretežno s Kantonom, a ne s Gradom, jer se inicijative ili projekti samo tako eventualno mogu provesti. Ta nakaradnost

postoji samo kod nas u Bosni i Hercegovini, ekstremno šteti i njoj i gradu, i to traje već 26 godina!

Završne napomene

Bosna i Hercegovina je u posljednjih 30-ak godina doživjela tri historijska preokreta: pad socijalizma, a bila je "najsocijalističkija" bivša jugoslavenska republika, disoluciju Jugoslavije, a bila je "najjugoslavenskija" republika, te rat koji je prouzrokovao velika stradanja, pomjeranja miliona ljudi i kidanje organizacionih struktura države. Doživljava i četvrti preokret, masovno iseljavanje mlađeg, produktivnog stanovništva na Zapad. To je sada njima, ali i Bosni i Hercegovini, kao i Sarajevu u njoj, stvarno jedina perspektiva!

BiH jedino može biti onakva kakva je u svojoj nutrini – država svih svojih građana, svih svojih naroda i svih manjina. Dejton nikada nije ni zamišljen kao finalni i konačni dokument, već je to veoma kompleksan mirovni sporazum, koji se mora nadograđivati. Sporazum je etnički orijentiran, potpisan pod imperativom okončanja sukoba, nakon četiri godine ratovanja.

Građanska država svakom građaninu garantuje jednaka prava, kao i pravo na sudjelovanje u javnoj vlasti. Koncept građanske države nije u suprotnosti sa bilo kojim oblikom kolektivne identifikacije. Negacija nacionalnog bi bila suprotna ne samo historijskom naslijeđu i društvenoj strukturi Bosne i Hercegovine već i samoj ideji građanskog, jer nijedan pojedinac u bilo kojem aspektu vlastitog identiteta ne može biti slobodan, a da nije slobodan kao građanin. Korpus ljudskih i građanskih prava implicira slobode i prava u sferi nacionalnog i garanciju njihovog javnog ostvarivanja. Demokratska država može biti samo građanska. Sve evropske države, bilo da su unitarne ili federalne, stvarno su građanske države, a ne plemensko-feudalne zajednice različitih kolektiviteta.

Jedina nada za BiH, a time i Sarajevo, jeste put u Evropsku uniju, sa njenim najboljim na svijetu principima, vrijednostima, pravilima i "Acquis communautaire", znači pravnom stečevinom, Akijem. Podrazumijeva se relaksiranje dobrosusjedskih odnosa sa Hrvatskom i Srbijom, kao i cijelim regionom. Ja zaista visoko cijenim i vjerujem briselskoj profesionalnoj birokratiji, koja striktno primjenjuje spomenuti Aki. To se posebno vidi recimo iz Mišljenja Evropske komisije od 29. 5. 2019. godine, kada su objavljene upute i smjernice o zahtjevu Bosne i Hercegovine za članstvo u Evropskoj uniji, čiji je sastavni dio Analitički izvještaj. U Analitičkom izvještaju je, u skladu sa svim uredbama, direktivama, odlukama, preporukama i mišljenjima

EU, veoma detaljno analizirana trenutna situaciju u Bosni i Hercegovini, izvedeno 115 prioriteta u okviru političkog i ekonomskog kriterija te dato blizu 1.000 smjernica i uputa za 33 pregovaračka poglavlja, na kojima su institucije u Bosni i Hercegovini morale ubrzano raditi, na putu pridruživanja Evropskoj uniji. Fokus je na 14 "političkih" prioriteta, čije bi ispunjavanje stvarno "poguralo" BiH prema EU. Ali, bezmalo, od davanja Mišljenja EU, u BiH nije gotovo ništa urađeno. Razočaravajući je nedostatak kvalitetne, stručne pripreme te nemogućnost donošenja potrebnih reformskih odluka na nivou BiH. Očito je da u BiH nema odgovornog i odgovarajućeg vodstva. Uz to, Evropska unija kao nadnacionalna tvorevina tek se sama polako izgrađuje i transformiše, da bi bila efikasnija, uz prečesta lutanja u odnosima prema zemljama balkanskog regiona.

Zaključak

Sarajevo je prošlo sve što je moglo proći u 560 godina svog postojanja. Kao grad, danas je žrtva načina implementacije etnički orijentisanih Vašingtonskog i Dejtonskog mirovnog sporazuma. HDZ BiH je Bosnu i Hercegovinu smatrao državnom zajednicom konstitutivnih i suverenih naroda, hrvatskog, muslimanskog i srpskog, u njihovim nacionalnim područjima. To je kao koncept prihvaćeno sa strane međunarodne zajednice i tokom rata nuđeno u raznim mirovnim planovima i prijedlozima, provučeno je kroz Vašingtonski i Dejtonski mirovni sporazum, te se kao osnova funkcionisanja BiH postavlja kao vrhovni princip sve do današnjih dana! To je u stvari zakočilo BiH i omogućilo epidemije nacionalizama i secesionizma.

Ali Sarajevo, kao i sva veća mjesta u BiH, nisu etn*ički tako jednostavna. Svugdje su građani raznih etno*-konfesionalnih pripadnosti ili porijekla uvijek živjeli zajednički, izmiješano. Samo su većina sela jednokonfesionalna, ali i tu je na velikoj većini teritorije BiH jedno selo muslimansko, nekoliko kilometara od njega pravoslavno, a malo dalje katoličko. Dakle, ljudi u jednom selu nisu izmiješani, ali su sela izmiješana, i tako već nekoliko stotina godina. Zašto i kako je do toga došlo je zaista posebnost, prava prednost Bosne i Hercegovine. Ipak, u ratu i nakon njega, došlo je do značajnih podjela i pomjeranja stanovništva, koje se moraju postepeno prevladati.

Kao najveći intelektualni centar i glavni grad BiH, Sarajevo ima predispozicije da bude primjer i pruži poticaj svim ostalim centrima, pa i svim građanima BiH, za ubrzanu izgradnju bosanskohercegovačkog identiteta kao pripadnosti državi Bosni, a da etnička, vjerska i svaka druga pripadnost može

biti nedominantni identitet. Kada se Bosna tako "uredi", Sarajevo tek tada može uspješno riješiti i svoj lokalno-samoupravni zakonski, društveno-ekonomski i prostorni položaj, kao pretpostavke vlastitog pametnog i održivog razvoja.

I pored svega, Sarajevo je i danas ipak sačuvalo svoj tradicionalni građanski duh, svoju multietničnost i diverzitet od prije rata i iz olimpijskih vremena. Građani ostaju građani, oni su dominantni u gradu. Danas, 27 godina od rata, grad je ostao atraktivan. Ljudi dolaze u njega, druže se i rade, prilično se i gradi. Industrijske zone oko užeg dijela grada su dosta aktivne. Ima prilično mlađih ljudi, pa i djece. Gužve u saobraćaju su često ipak prevelike. Sve je više i više turista sa svih strana, dijaspora preplavi grad u ljetnim mjesecima. Jeftino se jede, buregdžinice, aščinice i kafići su puni. Javni red i mir sasvim su u redu, kriminala na ulicama praktično nema. Mnoge ulice jesu džombaste, gradski saobraćaj jeste loš, urbanizam i nova gradnja prečesto nisu jača strana grada, Miljacka ljeti jeste odvodni fekalni kanal, zrak je zimi često veoma nečist, redukcije vode su do prije koju godinu bile redovne, pojavljuju se lokalne poplave... Ali, to je naš grad – biće bolje.

Sarajevo će se sigurno razvijati, biti i pametan grad, sa bitno unaprijeđenom infrastrukturom i modernim digitalnim tehnologijama, za ugodnije življenje u njemu. Pametni gradovi su neosporna budućnost razvoja urbanih sredina, kako u svijetu, tako i u Bosni i Hercegovini. Već danas, gotovo svi dinamičniji gradovi u BiH, kroz internacionalnu saradnju, imaju otvorene neke faze projekta pametnih gradova, koji bi trebali poboljšati život njihovih građana. Cijeli koncept pametnih gradova upravo počiva na povećanju kvaliteta života u gradovima. Tako će biti i sa Sarajevom.